

Popély Árpád–Simon Attila (szerk.): A rendszerváltás és a csehszlovákiai magyarok. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2009, 840 p. /Elbeszélrt történelem, 1./

Néhány egyedi kísérlet után kezünkben van az, amit úgy nevezhetünk, hogy szlovákiai magyar kollektív politikai memoárirodalom. Legalábbis annak egy vastkos, 31 interjúban elbeszélrt változata. Úgy tűnik, divatja van a műfajnak. Említhető pl. Elek István *Rendszerváltoztatók 20 év után* című interjúsorozata (35 nézőpontból), az Inštitút pre verejně otázky által összeállított *Kde sme?* (szerk. Grigorij Mesežnikov, Kalligram Kiadó) vagy a G. Fodor Gábor–Kern Tamás szerkesztette *A rendszerváltás válsága* – amely könyvek mind-mind a rendszerváltással és annak történeti lenyomatával foglalkoznak.

Milyen az átlagos szlovákiai magyar politikai visszaemlékező? Nem vezet naplót. Vagy ha vannak jegyzetei, akkor azt (elégg éltélhető módon) nem tartja karban. Az átlag szlovákiai magyar politikai visszaemlékező a szavait nem ellenőrzi papírból. Pedig olvassuk, hogy vannak dokumentumok: „Meg kellene nézmem...” – utalnak rá többen. Ha úgy vizsgáljuk az interjúkat, mint szóbeli forrásokat, amelyek különféle szövegtípusokat képviselnek, akkor az egyik végletük a gazdagon díszített, bőven elmondott életpálya-beszélgetés; ilyen pl. Németh Ilona, Öllös László, Püspöki Nagy Péter, Szabó Rezső interjúja. A másik véglet a kérdezz-felelek stílusú háttérbeszélgetés; ilyen pl. a Gyurovszky László- vagy a Sidó Zoltán-interjú. A két véglet között van pár átmenet: az el-elmélázó, a semmire nem emlékező stb. Viszont legalább egy fontos zsáner hiányzik: a kimérten válaszoló politikusé. A stílus vizsgálata összefügg a tartalommal. Utal (de nem válaszol) ugyanis arra, kik azok az emberek, akik e lapokon beszélnek. Pártban és pozícióban gondolkodó realisták? Egykori FMK-sok? Feltörekvő technokrata értelmiség? A hiányokkal, vagyis az (eddig) el nem készített interjúkkal (Duray Miklós, Tóth Lajos, Himmler György) az előszó-

ban szembenéznek a szerkesztők, de így is feltűnő az egyházak, a papok memoáriainak hiánya. Én leginkább Gombík Róbert egykori szenci káplánt hiányolom, a Charta '77 aláíróját, akinek két interjúját számon tartotta a cseh Centrum orální historie is.

A kötet címe szerint tárgyunk a rendszerváltás és a magyarok, azon belül is az 1989–1992 közti turbulens időszak. Mindamellert az interjúk Marcel Proust-i dimenzióban mozognak: visszanyúlnak jóval 1989 előttre, és jóval utána is. A kérdezőt és a válaszolót – nagyon helyesen – nem a történelem, hanem az emlékezet vezeti: „Így kerültem Dunaszerdahelyre 1980. október 6-án, emlékszem a történelmi dátum miatt, éppen azon a napon volt LGT-koncert” (Mészáros Lajos, 375. p.), vagy „Melyik évben? 77-ben vagy 78-ban. Nem tudom, de ez talán nem is lényeges” (Hodossy Gyula, 238. p.). Ugyanakkor látni való, hogy e vastkos kötet anyagai nem egy céllal készültek. Nem egységes koncepció alapján. Ha lett volna vezérfonal, akkor pl. az interjúk néhány év leforgása alatt készültek volna. Minimálisan problematikus összehasonlítani egy 1997-ben készült beszélgetést (Janics Kálmán) egy 2009-ben készülttel (pl. Juhász R. József). Nem a tartalmuk miatt – tehát nem mintha Janics szavait össze akarnánk vetni Juhász R.-éivel –, hanem az emlékezők esélyegyenlőtlensége miatt. A memoárirodalom természeténél fogva kiszolgáltatót a mindenkori hatásoknak. Az emlékezet tárgyát (az eseményt) nemcsak az eltelt idő, hanem az emlékezet tárgyára (az eseményre) időközben ráakadó későbbi tudás is nagyban befolyásolja.

Milyen a szlovákiai magyar kollektív politikai memoárirodalom? E könyv alapján hosszú, de elég szegényes. Egyre több van belőle, de ritkán lebilincselő. Oda-odamondogató, de mindvégig szemérmes. A legtöbben pl. óvatosan megkerülik a magyar besúgók kérdését. A szlovákiai magyar visszaemlékezők hajlamosak anekdotázni: „Hájos Zoli a jogászoktól” (Berényi József, 52. p.), „Miroslav Lajčák mint selmecebányai évfolyamtárs” (Csekes Erika, 126. p.). Holott az igazi politikai visszaemlékezés az információkon kívül még két dolgot tartalmaz: személyes benyomásokat és reflexiókat; reflexiókat másokra és magukra. Itt viszont jobbára helyezkedé-

sekről, konfliktusokról, apró-cseprő torzszalkodásokról és furkálásokról olvasunk. Külpolitikai horizont alig. Konkrét elképzelés alig. Alig hallunk valamit a szlovákiai magyar társadalom korabeli politikai igényeiről. Az interjúk tényleg lebilincselő szavai közben nehéz szabadulni a következtetéstől, hogy milyen naiv és milyen esetleges volt a csehszlovákiai magyarok számára a rendszerváltás.

Így hát az az oral history, amely e könyv 782 plusz 58 lapjáról élénk tárul, elég meszse áll a valódi politikai memoárirodalomtól. Ez a könyv egy generáció élménye. Azé a generációé, aki és amely megérezte az idők szavát. Politikailag ellenállt, ahogy 1989 előtt lehetett. Egy olyan generáció könyve ez, amely bele lett lökve a politikai rendszerváltás mélyvizébe. És ez a generáció most óriási és tiszteletre méltó erőfeszítéseket tesz, hogy „állagmegőrizzen”. Ez a generáció elég okos ahhoz, hogy képes legyen az önreflexióra, sőt talán ez az első olyan generáció, amelynek tagjai ezt (szellemi értelemben) képesek megtenni. Ez a magyarázata a gyakori utalásnak, hogy „Mi akkor még azt hittük...” Egy olyan generáció szellemi termékét tartjuk a kezünkben, melynek tagjai elég érettek ahhoz, hogy saját arcképük régi, néha nevenséges bár, de *akkori hű* képét tegyék az interjúk fejlécére. Ez *voltak* ők.

Az oral history komoly támpontot tud adni a jelenkortörténet válaszra váró kérdéseire. Önmagában nem tud igazolni, de hozzásegíthet az igazoláshoz. Nem tud cáfolni, de elvezethet a cáfolathoz. Az nem baj, hogy sokszor nem kapunk egyértelmű választ. Az sem baj, hogy a fekete-fehér helyett szürkék a válaszok. Az azonban szakmai elvárás, hogy munkája összegző fázisában a történetész konklúzióhoz, állításhoz, de legalábbis feltételezéshez jusson. Ezért helyes az irány, ha az interjúk rendszeresen visszatérnek egy-egy motívumhoz, mint pl. ahhoz, mennyire, milyen mértékben volt előre megrendezve a rendszerváltás. Ugyanakkor időnként a kérdezők méltatlanul jelentéktelen nüánszokkal babrálnak, mint pl. azzal, hányan vettek részt az 1989. november 18-i vágsselyei találkozóon (243. p.). Máskor óvatosabbnak kellett volna lenniük a szerkesztőknek, és ki kellett volna gyomlániuk a szövegből azokat az utalásokat, amelyek a történeti tudást

nem bővítik, viszont megalázóak lehetnek egyes emberekre.

Az oral history nem önálló történettudományi diszciplína, hanem segédtudomány. Az interjúk professzionális elemzést és értelmezést igényelnek, ami ebből a könyvből hiányzik. A teljes tartalmi konfrontációt, vagyis annak megállapítását, hogy mennyire igaz az, amit valaki magáról és másokról állít, nem várható el; valószínűleg jelenlegi történelemtudásunk ehhez nem is elégséges. Azonban legalább egy rövid tanulmányt megért volna, melyek voltak a korszak fő politikai trendjei; hogyan alakult ki a pártstruktúra; milyen volt a rendszerváltást alakító szlovákiai magyar személyiségek összetétele, háttere és motivációja; milyen irányokba mutatnak a szlovákság vagy a Magyarország felé való politikai kapcsolatok ágai-bogai. Többen elmondják, ott voltak az események centrumában. De mi volt a résztvevők valós politikai súlya? Mi volt az interjúalanyaink történelmi súlya az egész folyamatban? Popély Árpád kronológiája (783–816. p.) mind az elemzéstől, mind a konklúzióktól érthető módon tartózkodik. De Simon Attila kiváló történeti elemző; ő mint szerkesztő vagy egy politológus elemző legalább a legfőbb kérdéseket föltehették volna. A könyv viszonylag jól föltérképezi a rendszerváltást alakító szlovákiai magyar tényezők regiszterét. Viszont analitikus megközelítések és szintetikus állítások híján az állításokkal nem tudunk, mert nem lehet vitatkozni. Elemzés híján teljes bizonytalanságban maradunk azzal kapcsolatban, mi volt a szlovákiai magyar rendszerváltók jelentősége az országos folyamatokban.

Vajda Barnabás

Keményfi Róbert (szerk.): Voigt Vilmos könyvésze. A bibliográfiát összeállította Molnár Szilvia. Debrecen, Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2010, 184 p. /Studia Folkloristica et Ethnographica, 54./; Voigt Vilmos: Meseszó. Tanulmányok mesékről és mesekutatásról. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Intézete, 2007–2009, 420 p. /Szövegek és elemzések, 2./

Noha az összegyűlt pályatársak, kollégák úgy ünnepelték a 2010. január 17-én hetve-

nedik életévét betöltő Voigt Vilmost, mint valamiféle utolsó polihisztort, ő saját magát „leginkább mesekutatónak” tartja. Ez persze soha nem akadályozta meg őt abban, hogy a mesekutatáson túlmenően a folklorisztika, azon belül leginkább a szöveges folklór számos kérdésköréhez hozzányúljon, hogy ne foglalkozzon skandinavisztikával meg etnopszemiótikával, ne legyen a magyar terminológiai vizsgálódások egyik élharcosa, ne ássa bele magát a régi magyar irodalomba, vagy ne legyen (meg nem kerülhető!) véleménye esztétikai, elsősorban persze folklóresztétikai kérdésekről. És a sort még folytathatnám... Pusztai János baráti, csipkelődő túlzással egyenesen azt állította a Budapesten 2010. január 15-én megrendezett tudományos tanácskozáson, hogy „amiről Voigt Vilmos nem tud, az nincs is”. Ez persze – folytatta Pusztai eszmefuttatását – nem jelenti egyszersmind azt, hogy ami nincs, arról azért Voigt Vilmos ne is írt volna. „Ha valamiről nem is tudunk, de ott valaminek lennie kell” álláspontja, Pusztai szerint, Voigtból amolyan magyar Mengyelejevét kreált. Mondom, mindezek félkomolyan-féltréfásan hangzotnak el, de ha megnézzük a születésnapra megjelent két kötetet, akkor – ha többet nem is – annyit azért hümmögve beismerhetünk, hogy mégiscsak *van benne valami*...

Kezdjük a lenyűgözően gazdag bibliográfia-kötettel! Évenkénti lebontásban hozza a szerző publikációs jegyzékét, azon belül öt kategóriába sorolva az írások bibliográfiai adatait: 1. önálló könyvek; 2. a szerző által szerkesztett művek; 3. tudományos jellegű tanulmányok; 4. egyéb közlemények, cikkek (konferenciabeszámolók, köszöntések, nekrológok stb.) és végül 5. ismertetések, recenziók. Magáról a kötetről különben már ott helyben, a bemutatás közepette kiderült, hogy – nem teljes. Nézzük először a számokat! Az 1960–2009 közti fél évszázadnyi időszakot a kötetben 2194 bibliográfiai tétel képviseli. Ebből 28 önálló publikáció és több mint 800 (!) tudományos közlemény (cikk, tanulmány). És itt nem vettem tekintetbe a különféle magyarországi és külföldi szaklexi-

konokba, enciklopédiákba írt seregnyi, sok esetben egyenként is tanulmányértékű szócikkét.¹ Mindez, ha jól számoltam, legalább 15 nyelven! Arra viszont már nem is vállalkoztam, hogy módszeresen áttekintsem, Voigt Vilmos hány nyelven olvasott publikációt recenzált, ismertetett: itt gyakorlatilag az összes európai nyelv felsorakoztatható a litvánától a portugálig, az izlanditól a szlovákig, hogy csak az egzotikusabbakat említsem. E könyvismertetések (számukat tekintve nagyszámúrendileg a tanulmányokénak felelhetnek meg) noha nem kizárólagosan, de nagyobb részt magyarul, a magyar szakmai közönséghez szólnak. Talán nem is tudatosítottuk, hogy ezáltal milyen szélesre tárta az e nyelveken nem olvasó kollégák számára a tájékozódás ablakát!

Hogy mi mindent és ki mindenkit recenzált az elmúlt fél évszázadban Voigt Vilmos? Ha csak a magyar műveket nézzük, elmondhatjuk, hogy mestereit éppúgy, mint tanítványait, a szakma élő klasszikusait éppúgy, mint a szakmai berkekben (egyelőre) névtelen elsőkönyves szerzőket. Számára sosem az a mérce, hogy az adott szerző a szakmai számléltra melyik fokán helyezkedik el, hanem maga a mű. Persze, amennyiben egy adott alkotó által ismertetett publikációk listáját áttekintjük, egy ilyen jegyzék minden esetben szubjektív: visszatükrözi a recensens érdeklődési körét, kapcsolatrendszerét (honnan kap ismertetendő új kiadványokat stb.). Voigt Vilmos lajstroma is nagyjából ilyen, ám köszönhetően rendkívül széles körű hazai és nemzetközi kapcsolatrendszerének, ha valaki ezeket a recenziókat egyszer végigolvasná, akkor a 20. század második felének európai folklorisztikájáról egy többé-kevésbé hiteles képet nyerhetne. Ehhez hozzávéve a konferenciabeszámolókat és az egyéb, a tudományos közéletet érintő cikkeket, akkor a nemzetközi folklorisztikai élet pezsgésébe (vagy éppen pangásába) is betekintést nyerhetnénk.

Voigt Vilmos bibliográfiája néhány filológiai-könyvészeti „apróság” is rávilágít: az *Ethnographia* 1961. évfolyamában Bárkányi

1. A többi között *Világirodalmi lexikon*, Budapest; *Magyar néprajzi lexikon*, Budapest; *Encyklopädie des Märchens*, Berlin–New York. Érdemes lenne ezeket egyszer összeszedni, s önálló kötetben megjelentetni!

János neve alatt megjelent, Az „állatok királya” a magyar népmesékben című (igencsak voigtos!) tanulmányt valóban Voigt Vilmos írta (benne van az alább ismertetendő, Mese-szó című tanulmánykötetben is). Ebben a korai időszakban különben még egy alkalommal, egy Erdélyi Jánosról szóló, vélhetőleg lengyelül, a *Literatura Ludowa* című periodikában megjelent tanulmányánál használta ezt az álnevet. Hogy miért?

Hiánytalan bibliográfia nincs. Nyilván Voigt Vilmos sem az; jómagam is tudnám kapásból néhányal szaporítani ezt a könyvészeti jegyzéket. Igen, a bibliográfiák természetrajza már csak ilyen. Ráadásul egy korántsem befejezett életműről van szó, ami azt jelenti, hogy már szorgosan lehet készíteni Voigt Vilmos bibliográfiájának kiegészítő kötetét. Addig is, már ez a jegyzék is nyilván gyakran forgatott kézikönyve lesz minden, magyar és összehasonlító folklorisztikával foglalkozó kutatónak.

A magyar folklorisztika egyik húzóágazata a mesekutatás. Az első, noha német nyelvű népmese-gyűjtemény a Grimm-fivérek klasszikus kötetének megjelenése után, ráadásul Grimmék közvetlen hatására, Gaál György jóvoltából már 1822-ben megjelent.² S ezt követően Erdélyi Jánossal kezdve, Ipolyi Arnoldot át Arany Lászlóig vagy Katona Lajosig folyamatosan központi kérdése volt a magyar folklorisztikának a mesekutatás (gyűjtés, értelmezés, rendszerezés egyaránt). A 20. század elején az éppen érettségire készülők (!) Honti János összeállította a nyomtatásban megjelent magyar népmesék német nyelvű katalógusát, majd Ortutay Gyula kidolgozta a később *egyéniéskutató* vagy *budapesti isko-*

la néven nemzetközileg is jegyzett tudományos irányzatát. Voigt részben mestere, Ortutay nyomdokain haladva a 20. század második fele magyar mesekutatásának meghatározó, nemzetközileg elismert személyisége. Népmesével, a népmesekutatással foglalkozó írásait gyűjtötte egybe a *Mese-szó* című kötetben. Természetesen nem az összeset, hiszen nem szerepelnek benne a (fentebb már idézett) különböző lexikonokba írott, ide tartozó szócikkei, az általa szerkesztett magyar folklorisztikai egyetemi tankönyv népmese-fejezete,³ s egyéb korábbi, magyar nyelvű tanulmányköteteiben már megjelent dolgozatai.⁴ Értelemszerűen két korai, alapvetően a folklor esztétikai kérdéseivel foglalkozó monográfiája mesével kapcsolatos fejezetei, gondolatai is kimaradtak ebből a gyűjteményből,⁵ valamint zömében az angol,⁶ és német⁷ nyelvű tanulmánykötetének vonatkozó írásai.

A kötet fölfogható rendhagyó egyetemi tankönyvnek is. Amit a népmeséről magyarul tudni lehet és tudni illik, az benne van, ha máshogy nem, áttételesen, irodalmi hivatkozások formájában. Ráadásul különféle tudományos műfajok alakjában. Találunk itt bizonyos problémakörök kutatási helyzetéről szóló, gazdagon adatolt áttekintéseket (*A magyar népmese; A magyar népmesekutatás a XIX. század első felében; A mesekutatás legújabb eredményeiről* stb.), valamint bőséges filológiai apparátussal ellátott tanulmányokat (Tulajdonnevek a magyar népmesékben; *Játék-elbeszélés tegnapelőtt és holnapután* stb.). Nem hiányoznak a könyvismertetések (Propp, Lüthi, Nagy Olga, Honti János, Dégh Linda stb. stb. egy-egy kötetéről), továbbá a konferenciabeszámolók, köszöntők és nekrológok sem. Ez a műfaji sokszínűség pedig egy köz-

2. Ehhez lásd a szerzőnek a most szóban forgó kötetben nem olvasható német nyelvű tanulmányát (Voigt, Vilmos: Aus Deutschland über Österreich nach Ungarn. Der Grimmsche Einfluß auf das ungarische Volksmärchen. In uő: *Europäische Linien. Studien zur Finnougristik, Folkloristik und Semiotik*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005, 104–113. p.

3. Voigt Vilmos: Mese. In uő (szerk.): *A magyar folklor*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998, 221–280. p.

4. Voigt Vilmos: A folklor és irodalom kapcsolata a magyar állatmesékben. In uő: *Világnak kezdetétől fogva. Történeti folklorisztikai tanulmányok*. Budapest, Universitas Kiadó, 2000, 209–286. p.

5. Voigt Vilmos: *A folklor esztétikájához*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1972; Uő: *A folklor alkotások elemzése*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972.

6. Voigt, Vilmos: *Suggestions Towards a Theory of Folklore*. Budapest, Mundus Hungarian University Press, 1999.

7. Lásd a 2. sz. jegyzetet!

ponti témakör, a népmese körül forog. Hogy a szerkezete, logikai felépítése milyen, mi volt az a vezérfonal, ami mentén a szerző felsorakoztatta az egyes írásokat, számomra rejtély. Semmiképpen nem kronológiai sorrend, s nem is tematika belső tagolás. Az egész gyűjteménynek egy viszonylag terjedelmes *Bevezetés*, illetve egy még terjedelmesebb tájékoztató jellegű, alapvetően a mesekutatásban elért újabb eredményeknek a számbavételére vállalkozó utószó (*Itt a vége...?*) ad keretet. Ebből a keretből némileg kinyúlik a kötethez csatolt, a szerzőnek a népmese (és rokon műfajok) problematikájával foglalkozó publikációinak jegyzéke, továbbá Honti János könyvismertetése Ortutay Gyula: *Fedics Mihály mesél* című, korszak-meghatározó munkájáról. Ami azon a bizonyos kereten belül van, az – megítélésem szerint – úgy néz ki, mint egy puzzle (vagy mondjunk mozaikot?) össze nem rakott elemeinek halmaza. Ily módon a kötet, akár egy breviárium, tetszés szerinti helyen felüthető és olvasható. Célszerűbb azonban mégis sorban olvasni az itt (néhány esetben első ízben!) közölt írásokat, hiszen ily módon ki-ki fejében rendeződhetnek ezek a puzzle-elemek. Mivel ez a kép, értelemszerűen, olvasónként különböző konstellációkban áll majd össze, talán a kötöttebb puzzle-hasonlat helyett mégiscsak a mozaiknál kellett volna maradnom.

Amikor a kiadványt fentebb rendhagyó egyetemi tankönyvként határoztam meg, akkor nem csak a benne összegyűjtött írások tematikai komplexitására gondoltam. Voigt Vilmos vérbeli tanár, fél évszázadot töltött katedrán, ami visszatükröződik írásain is. Azok stílusán, szerkezeti felépítésén egyaránt. Minden egyes szövegével (amellett, hogy akár vardonatúj szakmai megállapításokat közöl) egy-szersmind tanít is. Nyilván ez a tanári véna tette be vele a gyűjteménybe néhány rövid (mondhatni nyúlfarknyi) recenzióját is. Az olvasó (s most a diákolvasóra gondolok) amellett, hogy a népmeséről sok mindent megtud, megismeri az egyes műfajokat is: a tanulmány, közlemény, konferenciabeszámoló, recenzió, könyvkritika, köszöntő, nekrológ, sőt még az interjú műfaját is. Éppen ezért (is) az, hogy a kötetnek minél több olvasója legyen, nem a szerző érdeke, hanem az olvasóké...

Liszka József

Öllös László: Národná identita slobodného človeka. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2009, 156 p.

A szokványostól eltérően kezeli a nemzeti szabadság kérdését könyvében a szerző. A fogalom elterjedtebb és egyben ismertebb értelmezése szerint a nemzeti szabadság kollektív érték. Tehát a nemzetek kollektívaként szabadok, vagy sem, csoportként vívják ki és élik meg szabadságukat. Öllös László azonban jöllehet fontosnak tartja a nemzeti identitás kollektív összetevőit, elsősorban mégis az egyén szempontból vizsgálja a nemzeti szabadságot. Azzal érvel, hogy a szabadság eszméjét alapvetően az egyén szabadságaként fogalmazzák meg a felvilágosodás gondolkodói, a szabad egyén válik a liberális demokráciák alapjává, s éppen ez a szabadságértelmezés kerül konfliktusba a kor különféle kollektívizmusaival. A kollektívizmus nacionális változata hasonlóképpen ütközik az egyéni szabadsággal, mint az osztályideológiára vagy vallási hovatartozásra alapozott formái. Ugyanakkor persze a nemzeti kollektívizmusnak megvannak a maga sajátosságai, éppen ezért a probléma részben eltérő megoldását vázolja fel a szerző.

Az általa felvetett probléma mélységét mutatja, hogy korunk nemzetállamai mindmáig küzdenek az egyén szabadsága és a nemzeti kollektívizmus konfliktusából eredő feszültséggel. Öllös szerint ennek lényege, hogy a nemzeti kollektívizmus természetéből adódóan korlátozza az ember nemzeti szabadságát, hiszen a kisebbségben élők számára nem biztosítja azokat a jogokat és nem teremti meg azokat a feltételeket, amelyek lehetővé tennék, hogy az egyes ember saját személyiségének megfelelően élhessen. Például egyesek anyanyelvét az állam hivatalos rangra emeli, másokét pedig alárendelt pozícióba szorítja.

A kötet egyik legnagyobb erénye, hogy a szerző nem áll meg a kisebbségieknél. Kifejti azt is, miként korlátozza a nemzeti többséghez tartozók szabadságát a nemzetállam, beleértve nemzeti szabadságukat is. Alkotmányos demokráciákban ugyanis a politikai többség kezében a döntés joga. Ámde ha a politikai többség dönt az állam polgárainak nemzeti jogairól, akkor ezt nemcsak a nem-

zeti kisebbségekhez tartozók vonatkozásában teheti, hanem a nemzeti többséghez tartozók vonatkozásában is. Az egyes társadalmi csoportokba, rétegekbe tartozók közt nemzeti különbséget tehet, azaz nemzetileg értékesebbeknek, illetve értéktelenebbeknek tekintheti őket az aktuális politikai többség. Sőt, azokat, akiket bizonyos körülmények közt magasabb kategóriába sorolt, megváltozott politikai viszonyok közt átminősíthet alacsonyabb kategóriába, s fordítva. Ez egyébként magukkal a hatalomgyakorlókkal is megtörténhet, hiszen a hatalmuk alapját képező politikai többség változhat, s az új politikai többség nemzetileg őket is átértékelheti.

Továbbá mások szabadságának korlátozása mindig „átcsorog” az élet többi területére, mivel olyan intézményekre van szükség, amelyek működésének egyik, illetve egyetlen értelme a szabadság, esetünkben a nemzet szabadságának korlátozása. Valamint olyan emberek kellenek, akik ezzel foglalkoznak. A politikában erre építik hatalmi pozíciójukat, a közigazgatásban, a kultúrában, tömegtájékoztatásban ennek révén futják be karrierjüket. Tehát agresszív ideológiákat gyártanak, hogy hangulatba hozzák a többségi közvéleményt, szigorúan ellenőrznek, s korlátoznak mindent, amit ellenséges nemzetinek, vagy éppen nemzetietlennek nyilvánít az aktuális politikai többség. Ha pedig politikusokról van szó, ilyen szenvedélyek szítására alapozzák választási sikerüket. Nekik tehát érdekükké válik a nemzeti agresszivitás fenntartása, s egyben korlátjukká is, hiszen erre szakosodnak, ehhez értenek, máshoz pedig gyakran már nem.

A szerző szabadságfelfogása közel áll Isaiah Berlin ismert elméletéhez a negatív és a pozitív szabadság egyensúlyáról. Ugyanakkor miközben a nemzeti szabadság jelenségére vetíti, végkövetkeztetésében az egyén nemzeti esélyegyenlőségéhez jut el.

Nem egy gondolkodó hangsúlyozta az utóbbi néhány évtizedben, hogy a korábbi feltételezéssel szemben a szabadság és az egyenlőség eszméje a valóságban nem áll szemben egymással, hanem feltételezik egymást. Azaz a szabadság egyenlőség nélkül nem tartható fenn, s úgyszintén az egyenlőség szabadság nélkül az elnyomás különféle

formáit eredményezi. A szerző tulajdonképpen erre az összefüggésre építi a nemzeti esélyegyenlőségéről alkotott felfogását. Ezt kapcsolja össze a nemzeti szabadság olyan koncepciójával, amelyben nemzeti kérdésekben kerül egyensúlyba a pozitív és negatív szabadság. Tudniillik az állam be nem avatkozását polgárai nemzeti életének egyes kérdéseibe azzal, hogy a polgárok igényelhesék, hogy nemzeti életüknek az államhatalomtól függő feltételeit az állam megteremtse.

A kötet több mint aktuális kérdéseket feleget napjaink Szlovákiájában. Ezért öröndetes, hogy szlovák nyelven jelent meg. Hiszen az ország nemzeti feszültségeinek a gyökeréig nyúl. Olyan alkotmányos alapértékeket tisztáz, amelyek nélkül aligha konszolidálható a demokrácia ebben az országban. A posztkommunista világ zavaros értékrendjében különösen fontosak az ilyen könyvek, de korunk Európáját látva nemcsak nálunk. Kétségkívül igényes, elméleti olvasmányról van szó. Ám éppen ezért ajánlható mindenkinek, aki tudja, hogy a politikai filozófia módszereivel a lényeg meglátásához juthatunk el. De annak is, aki szeretné megélni ezt az élményt.

Petőcz Kálmán

Popély Gyula: Felvidék. 1914–1920. Budapest, Magyar Napló, FOKUSZ Egyesület, 2010, 438 p.

A szlovákiai magyar történetírás nézőpontjából értékelve, Popély Gyula most megjelent munkája révén fontos összefoglaló feldolgozást vehet kezébe az olvasó. A címben feltüntetett időkeret mindössze hat évet foglal magába, de e rövid időszak történései, az adott területre és a benne élő népességre – elsősorban a magyarságra – meghatározó jelleggel bírtak, sőt bírnak napjainkig.

Popély Gyula szlovákiai magyar történész munkáit nemcsak a szűkebb történészszakma ismeri, az utóbbi két-három évtizedben a szélesebb magyar olvasóközönség is elismeréssel fogadta. Világos, közérthető okfejtéseit és többnyire eredeti levéltári forrásokra alapozott elemzéseit gyakran idézik nemcsak a tudományos történeti munkák, ha-

nem az igényesebb publicisztikai írások szerzői is. Fő kutatási területe a (cseh)szlovákiai magyarság történetének különböző területei 1918–1945 között. Megjelent munkái: *A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság (Bratislava, 1973)*, *A pozsonyi Bartók Béla Dalegyesület (Budapest, 1982)*, *Népfogyatkozás (Budapest, 1991.)*, *Ellenszélben (Pozsony, 1995)*, *Erős várunk az iskola. Tanulmányok a szlovákiai oktatásügy történetéből (1918–1938). (Bratislava, 2005)*, *Búcsú a főiskoláktól (Bratislava, 2005)*, *Hazatéréstől a hazavesztésig. Magyar oktatásügy és oktatáspolitikai a visszatért Felvidéken (1938–1945) (Bratislava, 2006)*.

Most megjelent munkájában a szerző felhasználta több évtizedes kutatásai során szerzett széles körű szakirodalmi és levéltári ismereteit. Ezekre alapozva vágott bele a nagyszabású összefoglaló munkába, amely az 1918–1920-as (cseh)szlovák–magyar határmeghúzás történetét dolgozza fel, szervezsen beillesztve az európai térség nemzetközi viszonyainak történetébe. Bátran kijelenthetjük, hogy ez a tanulmány olyan alapmű, amely a nem szakavatott olvasók számára is könnyen érthető, de tudományosan megalapozott, hiteles képet ad a szlovákiai magyarság számára arról a meghatározó időszakról, amely máig befolyásolja az életét.

Miben hozott újat a szerző? Meg kell alapítanunk, hogy új, eddig ismeretlen tényeket és adatokat, néhány apróbb levéltári forrásanyag ismertetésétől eltekintve, nem közölt. Munkája a feldolgozást tekintve mégis eredetiséggel bír. Ez abban rejlik, hogy azt a szinte megszámlálhatatlan mennyiségű, gyakran kis példányszámú publikációkban megjelent dokumentumot, adatot és véleményt az adott témának megfelelően feszes logikai sorrendbe szedve, majd egymással ütköztetve sokkal élesebbé teszi azt a képet, amelyet Felső-Magyarország és Kárpátalja történetéről eddig ismertünk, sőt több vonatkozásban ki is igazítja. Tudományos szempontból tehát új minőséget hozott létre. Miről is van szó? Az első világháborúnak és az azt lezáró párizsi békerendszernek a nemzetközi és magyar történetírásban is több könyvtárra tehető az irodalma. Számtalan forráskiadvány, visszaemlékezés, monográ-

fia és gyűjteményes feldolgozás látott napvilágot. Ezek szinte mindegyike tartalmaz többkevesebb adatot a (cseh)szlovák–magyar határ kialakulásának folyamatára. Ahhoz, hogy valaki erről a folyamatról megközelítőleg valós képet kaphasson, sok ezer adatot kellene ismernie, különben torz kép jelenik meg előtte. Nos, Popély Gyula éppen ezt a szisztematikus munkát végezte el azáltal, hogy felkutatva azokat a releváns forrásokat, feldolgozásokat, amelyek az adott témára vonatkoznak. Briliáns logikával sorakoztatja fel az akkori történelmi szereplők, politikusok, katonák nézeteit, cselekvéseit és állítja szembe az ismert, megcáfolhatatlan tényekkel. Lényeges az is, hogy egyenrangúan használja a magyar, cseh, szlovák és kisebb mértékben a német nyelvű forrásokat és szakirodalmat.

Mielőtt azonban belevágna a kötet tartalmának részletes ismertetésébe, ki kell térnünk a címben szereplő Felvidék kifejezés értelmezésének kérdésére. Munkájában a szerző ugyanis nem foglalkozik az említett fogalom meghatározásával. Történészek és az olvasottabb érdeklődők azonban tudják, hogy a 16. századtól kezdve a történelmi Magyarország északi megyéit magába foglaló földrajzi területet többféle fogalommal jelölték. Magának a Felvidék kifejezésnek is gyakran eltérő az értelmezése, s az értelmezésétől függően más-más kiterjedésű földrajzi tájegységet takarhat. Ezzel azt szeretnénk érzékeltetni, hogy egy ilyen témájú és főleg ilyen címmel ellátott munkának feltétlenül foglalkoznia kellene az adott földrajzi térség elnevezésének értelmezésével. Annál is inkább, mivel az ehhez kötődő fogalmak tartalmi változásokon is keresztülmentek, sőt az értelmezésük még napjainkban sem egységes. Nem is beszélve a Felvidék megnevezésnek eltérő társadalompolitikai megítéléséről a mindenkorai magyar–szlovák viszonyt tekintve.

Meg kell jegyeznünk, hogy Popély Gyula előző köteteinek és rövidebb írásainak némelyikében már vázlatosan foglalkozott a Felvidék megnevezés értelmezésével. A téma közelebbi illusztrálásaként álljon itt egy rövid idézet a népszámlálásokkal foglalkozó monográfiájából: „Az impériumváltás után »Felvidék« névvel illették a Csehszlovákiához csatolt volt észak-magyarországi területek

egészét, bár valójában ez az elnevezés nem fedte teljesen az egykori magyar Felvidéknek mint tájegységnek földrajzi fogalmát. A Felvidék államfordulat utáni, módosult fogalmához az északi hegyvidéken kívül már a Csalóköz, a Mátyusföld, a Bodrogek, a Felső-Tisza vidéke is hozzátartozott, tehát a Csehszlovákiához került volt magyar területek összessége.” Ezenkívül még Kárpátaljának mint földrajzi tájegységnek a meghatározása is felmerül. Erről előző említett munkájában Popély Gyula ezeket írta: „A volt északi magyar területek Slovensko (Szlovákia) és Podkarpatská Rus (Kárpátaljai Oroszország) néven integrálódtak be az új államba. (...) »Podkarpatská Rus«-t azonban csak elvétve mondták és írták magyar szövegekben »Podkarpatszká Rusz«-nak, »Kárpátaljai Oroszország«-nak pedig szinte soha. A tartomány leginkább használatos magyar neve egyszerűen csak Kárpátalja volt, de gyakran használták még a Ruténföld vagy Ruszinszko megnevezést is.” (Popély Gy.: *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámítások tükrében 1918–1945. Budapest, Regio, 1991.*)

Hiányoljuk tehát, hogy a szerző jelen művében legalább az előszóban nem tért ki legalább röviden a fenti megnevezések szakavatott értelmezésére. Paradox módon ezt az említett helyen nem is tehette meg, mert a munkának nincs előszava! Ez kissé szokatlan, mert a szerzők általában az előszóban szokták meghatározni, hogy munkájukban mivel foglalkoznak és mely témákat kerülnek tudatosan, valamint rámutatnak azokra, amelyek már nem tartoznak az általuk elemzendő témakörökhöz. Ezért ha a recenzens röviden szeretné az olvasó számára világossá tenni, hogy a Felvidék történetének mely vonatkozásaival foglalkozik a jelen munka, akkor vagy a kötet végén található rezüméhez kell folyamodnia, vagy pedig a kötet tüzetes elolvasása után magának kell azt megfogalmaznia. Nos ez utóbbi alapján fogalmazható meg, hogy a kötet Felső-Magyarország és Kárpátalja elszakításának folyamatával foglalkozik az Osztrák–Magyar Monarchia szétdarabolása és az azt megelőző első világháború időszakában, lezárva az 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződéssel.

A keményfedeles kötet öt nagy fejezetre tagolódik, ezeken belül pedig szintén címmel ellátott kisebb alfejezetek teszik áttekinthetővé a munkát. Sőt, az egyes alfejezeten belül, ugyan cím nélkül, hármass csillagsor jelzéssel az egyes témakörök is elhatárolásra kerülnek. A forrásokra és a szakirodalomra való hivatkozások az egyes lapok alján, tehát a szó szoros értelmében vett lapalji jegyzetekben vannak feltüntetve. Ez igen komfortossá teszi az olvasást. Minden alfejezet lapalji jegyzeteinek önálló sorszámozása van. Ez is praktikusnak mondható. A munkának ezek az adottságai megkönnyítik, főleg a nem szakmabeli érdeklődők számára, a szöveg folyamatos olvasását.

Az első nagy fejezet a *Csehek és a világ-háború* címet viseli. Elemzését a szerző a 19. század hatvanas-hetvenes éveivel kezdi. Néhány alapvető megállapítást tesz, amely a cseh társadalmi-politikai fejlődést illusztrálja. Megállapítja, hogy ezekben az években vált időszerűvé a modern cseh államiság kérdése. Ugyanakkor „az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés, illetve a birodalom dualista szerkezetűvé válása a cseheknél tartós és komoly aggodalmat keltett.” A cseh politika alapvető célkitűzése 1867–1914 között ezért a Monarchia föderatív alapon történő átszervezése volt, vagyis az egyes politikai irányzatok a dualizmusnak trializmusra való átalakításában látták a megoldást. Ezzel egyidejűleg azonban ragaszkodtak az ún. „cseh tartományok”, Csehország, Morvaország és Szilázia államjogi egyesítéséhez a cseh történelmi államjog alapján, „de a Habsburgok jogara alatt”. Popély Gyula ezek után ismerteti a jelentősebb cseh politikai törekvéseket, amelyek a Monarchia keretei között képzelték el a csehek jövőjét. Ezek szövszólói közé tartozott a 20. század első évtizedében még Karel Kramář, a később megalakult Csehszlovákia első miniszterelnöke és Edvard Beneš, Csehszlovákia első külügyminisztere is. A háború közeledtével azonban mindketten gyökeresen megváltoztatták nézeteiket. Kramář, aki a bécsi Reichsrat ifjúcseh párti képviselője volt, 1914 tavaszán tervezetet dolgozott ki egy nagy Szláv Birodalom megteremtésére, de természetesen „az orosz cár jogara alatt”. Ez a birodalom egyesítette volna az európai szláv népe-

ket. A tervezet szerint Magyarország 5-6 milliós államocskára zsugorodott volna. Mindössze Budapest környéke és az Alföld magyarlakta vidékei tartoztak volna hozzá. Később ez is elvesztette volna szuverenitását és a Szláv Birodalom vazallusa lett volna. A maga idejében a tervezet ugyan nem volt nyilvános, hiszen minden titokban történt, de komolyságára vall, hogy Kramář a Szláv Birodalom alkotmánytervezetét személyesen nyújtotta át Szaszanov orosz külügyminiszternek.

Kramář arra számított, hogy a rövidesen kirobbanó háborúból Oroszország kerül ki győztesen, „aminek következtében korlátlan cselekvési szabadsággal fog rendelkezni a közép-európai térségben és a Balkánon”. Erről az elképzelésről igen találóan jegyzi meg a szerző, hogy a Kramář által „megálmodott Szláv Birodalom voltaképpen nem egyéb, mint előrehozott ábrándképe az 1945 után bekövetkezett valós állapotoknak Közép- és Délkelet-Európában”.

Az első világháború kitörése kapcsán figyelemre méltó következtetése a szerzőnek, amelyet szerinte a történettudomány is igazolni látszik, hogy a háború kitörésének közvetlen oka az oroszországi mozgósítás elrendelése volt. Fejtő Ferencnek a Monarchiáról 1990-ben megjelent munkája alapján idézi Aristide Briand francia politikus, miniszterelnököt, aki ezzel kapcsolatban 1917-ben kijelentette: „Az oroszok nélkül sohasem kezdtük volna el a háborút.” Mi itt ezt részleteiben nem tudjuk kifejteni, de Popély Gyula munkájában ez a történet elolvasható (15–16. p.). Okfejtése azért is figyelemre méltó, mert az antanthatalmak és az utódállamok politikusai minduntalan Magyarországot, illetve egyszerűen csak a magyarokat vádolták a háború kitöréséért. Ezt a magyar történetírás ugyan már többször cáfolta, ennek ellenére bizonyos mértékben még mindig tartja magát ez a hamis szemlélet. Ezért is fontos a történelmi valóság feltárása, amelyet ebben a munkájában a szerző szívsós következetességgel több példán keresztül is demonstrál.

Több oldalon keresztül elemzi a cseh emigráció Monarchia-ellenes tevékenységét a nyugati országokban. Elsősorban a két legmeghatározóbb politikus, T. G. Masaryk és

E. Beneš akcióit teszi elemzése tárgyává. Masarykról megállapítja, hogy már a háború első hónapjában, hollandiai útja során az angol titkosszolgálat ügynöke lesz. A rendszer-váltás utáni cseh történelmi kutatások eredményeire hivatkozva a szerző ezt írja: „Masaryk – a bécsi Reichsrat tagja – tehát képviselői esküjét durván megszegve már 1914 augusztusában adatokat szolgáltatott az ellenségnek a Monarchia belső helyzetéről.” Ezt követően még hazatért, de decemberben már azzal az eltökélt szándékkal utazott ki Olaszországba, majd onnan Svájcba, hogy a háború végéig nem tér vissza. Cseh forrásokra hivatkozva a szerző leírja, hogy Masaryk még hollandiai útja során találkozott R.W. Seton-Watsonnal, a „közismerten szlávbarát és magyarellenesen elfogult »skót utazó«-val” (Seton-Watson ugyanis gyakran Scotus Viator álnéven közölte írásait – V.S. megj.). Ezen a találkozón már konkrétan felvetődött az önálló cseh állam koncepciója és az is, hogy Magyarország szlovákok által lakott északi megyéit is csatolnák ehhez az új képződményhez. Nem sokkal később Masaryk egy angol nyelvű térképet is terjeszteni kezdett *Land of the Czecho-Slovaks* címmel. A szerző egyébként több más kép és ábra mellett ezt is közli. Ugyancsak Masaryk vetette fel 1915 májusában a cseh–délsláv korridor létrehozását egy terjedelmes emlékiratban, amelyet az angol külügyminiszter számára készített a cseh elképzelésekről. Ebben több hamis adat és csúsztatás szerepel. A szlovákokról például azt írta, hogy: „a szlovákok csehek, annak ellenére, hogy irodalmi nyelvüként a saját tájszólásukat használják”.

A cseh politikai emigráció másik meghatározó tagja, E. Beneš prágai kereskedelmi iskolai tanár, 1915 szeptemberében a letartóztatás elől hamis útlevéllel menekült külföldre. Előzőleg ugyanis Svájcban meglátogatta Masarykot, és az ő utasításai alapján itthon, Karel Kramář képviselővel együtt megkezdtek egy titkos kémszervezet kiépítését, amely később Cseh Maffia néven vált ismertté. Kramářt nem sokkal később ezért letartóztatták, Benešnek pedig menekülnie kellett. Előbb Svájcban, majd Párizsban telepedett le. A szerző több oldalon felvázolja Beneš aknamunkáját a Monarchia és főleg

Magyarország ellen. Összefoglalóan ezt írja: „Masaryk és Beneš utolérhetetlen mesterei voltak a központi hatalmak – főleg Ausztria-Magyarország – ellen folytatott propaganda-hadjáratnak. Érvelési rendszerük azon alapult, hogy leleményesen meglovagolták az antanthatalmak – főleg a franciák – germanofóbiáját és saját céljaik szolgálatába állították azok németgyűlöletét.”

Ismerteti Benešnek 1916-ban Párizsban megjelentetett *Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot!* című pamfletjét. Ebben „kénye és kedve szerint hirdethette féligazságait és szemenszedett hazugságait” – írja a szerző, majd így folytatja: „Tudatában volt ugyanis annak, hogy az általa elferdített tények cáfolatától nem kell tartania. Szóban forgó párizsi propaganda-hadjárat a legképtelenebb állításoktól hemzsegett.” Például a háborút kezdettől fogva ellenző gróf Tisza István magyar miniszterelnökről minden alapot nélkülözve azt állította, hogy valójában ő a felelős a háborúért. Ez a felfogás sajnos Magyarországon is elterjedt, és egyes magyar politikusok és felelőtlen sajtóorgánumok burkolt vagy nyílt uszítása eredményeként Tiszát a zűrzavaros Budapesten egy katonai kommandó, behatolva lakásába, 1918 decemberében egyszerűen legyilkolja.

A következő sorok e recenzió szerzőjének a témához fűződő gondolatait rögzítik. A magyar történetírás már legalább az 1970-es évektől kezdve, Galántai József és később mások kutatásai alapján bizonyította, hogy Tisza a közös minisztertanácsban és az uralkodó Ferenc Józseffel szemben is ellenozte a háborút. Reálisan értékelte Magyarország helyzetét, és azt vallotta, hogy az országnak nincs szüksége a háborúra. Osztrák és német részről óriási nyomás nehezedett rá. Valószínűleg a fentebb említett orosz mozgósítás hatására az utolsó pillanatban kénytelen volt ő is beadni a derekát. Tehát nemhogy szorgalmazta volna, hanem a felelős politikusok közül talán ő volt az egyedüli, aki majdnem a végsőkig ellenozte a háborút. Osztrák források szerint Tisza meggyilkolásának híre hallatán Sigmund Freud, a hírneves pszichoanalitikus Bécsben azt nyilatkozta, hogy furcsák ezek a magyarok, a legtehetségesebb arisztokratájukat legyilkolják, a legtehetsételembet pedig megteszik vezetőjük-

nek, utalt ezzel gróf Károlyi Mihályra, az akkori miniszterelnökre.

A legújabb cseh historiográfiai eredményekre hivatkozva állapítja meg a szerző, hogy „Masaryk, Beneš, Štefánik és ügyeskedő társaik morális profilját napjainkban már az elfogulatlan cseh történészek is képesek árnyaltan ábrázolni. Többen is felhívták a figyelmet arra, hogy a nevezettek számára a politikai célszerűség mindig erősebb vonzerőt jelentett az igazság és az erkölcs érvényesülésénél. Ez nem is lehetett másképp – állítja például Tomáš Krystlík, (cseh történész, 2008-ban megjelent *Zamlčené dějiny* című művében – V.S. megj.) –, elvégre ezek az emberek egyúttal a különböző titkosszolgálatok ügynökei is voltak. Masaryk az angol, Beneš és Štefánik a francia, Voska pedig az angol és az amerikai titkosszolgálatoknak dolgoztak.”

Popély Gyula a továbbiakban a háború körüli diplomáciai tevékenységet elemzi. Megállapítja, hogy az oroszok már 1915-től folytattak titkos tárgyalásokat egy különbékéről. Majd 1916 decemberében a központi hatalmak nyilvános békeajánlatot tettek az antantországoknak, amelyet azok elutasítottak. Meg kell jegyezni, hogy ebben az időben a Németország és a Monarchia szinte már megnyerte a háborút. A további vérontás számukra is feleslegesnek látszott. Ajánlatuk pedig mondhatni nagyvonalú volt. Lényegében a háború előtti status quo visszaállítására lettek volna hajlandók. A történetírás azonban máig sem tisztázta egyértelműen, hogy mi történt a háttérben, ami ahhoz vezetett, hogy az angolok és franciák visszautasították a békeajánlatot. Popély Gyula ezzel kapcsolatban a szabadkőműves szervezettek, elsősorban a párizsi Grand Oriens nagypáholy tevékenységét elemzi. Ennek ugyanis számos magas rangú politikus is tagja volt. Egyébként itt fogalmazódott meg 1917 júniusában „konkrét politikai célkitűzésként és végérvényesen a Monarchia feldarabolásának gondolata”. A háború folytatása, annak ellenére, hogy az 1916-ban trónra lépett IV. Károly őszintén kereste akár a különbéke lehetőségét is, végül a Monarchia teljes összeomlásához vezetett. A szerző szemléletően elemzi, hogy Benešék Párizsban menyire tartottak egy a Monarchiával megköten-

dő különbéke lehetőségétől. Ezért mindent elkövettek, hogy erre ne kerüljön sor. Ők a teljes összeomlásban voltak érdekeltek. Hogy ez újabb százazrek életébe kerül, az hidegen hagyta őket, köztük a „nagy humanista” Masarykot is.

A kötet másik nagy fejezete *A történelmi pókerjátzsma hazai színterei* címet viseli. Ebben először a cseh politika pártok és mozgalmak tevékenységét elemzi a szerző. Ezen szereplők, akik egyébként állandó kapcsolatban álltak Beneš párizsi csoportjával, csak 1917 nyarára tették nyilvánvalóvá, hogy a megalakítandó államhoz Magyarország északi megyéit is csatolni kívánják. Ennek komoly államjogi aggályai ekkor már nem érdekelték a „vérszemet kapott kis ragadozókat”. Ugyanis a cseh országrészek államjogilag a történelmi cseh korona országaiként szerepeltek, no de Magyarország északi megyéi az ezeréves magyar korona fennhatósága alá tartoztak. Ennek az akadálynak az áthidalásában a szlovák politikusok is kételkedtek, és még 1918 folyamán is inkább kivárási politikát folytattak. Csak néhányan, elsősorban Vavro Šrobár, kötelezték el magukat egyértelműen Csehszlovákia mellett. A szerző részletesen elemzi a szlovák politikai színtér eseményeit.

Ugyancsak részletesen foglalkozik az 1918 októberi és az azt követő időszak eseményeivel. Többször idézi Károlyi Mihály pacifista, antantbarát nézeteit. Károlyi vakon hitt abban, hogy az antanthatalmak irányába hangoztatott békés szándékai fejében elnézőbbek lesznek majd Magyarországgal szemben. Popély Gyula konkrét tények felsorakoztatásával bizonyítja, hogy Károlyiék minduntalan meggyőződhetek arról, hogy az antanthatalmak és csatlósaiak részéről nem számíthatnak semmiféle méltányos bánásmódra. Ezeket a tényeket egyszerűen nem vették tudomásul, hanem leszerelték a hadsereget, és az országot kiszolgáltatták a betörő cseh, román és szerb „területfoglalók” támadásainak. Az események elemzése közben a szerző többször is megfogalmazza véleményét Károlyi politikájáról. Íme, néhány idézet: „Személyével (Károlyira vonatkoztatva – V.S.) kapcsolatban minden túlzás nélkül megállapítható, hogy talán nincs hozzá hasonlító, nemzeti jelszavakat hangoztató ma-

gyar politikus, aki félrevezető és demagóg, nyíltan antantbarát megnyilvánulásaival oly sokat ártott volna hazájának és nemzetének, mint éppen ő.” A Károlyi-kormány feladatainak felsorolását a szerző következőképpen értékeli: „Elképesztő de a határok megvédéséről, ütőképes véderő igénybe vételéről a nemzeti és állami érdekek megvédelmezése céljából szó sincs a Károlyi-kormányra háruló feladatok között. A kormányban élt valamilyen gyermeteg bizakodás – enyhén fogalmazva –, a balfácánok csodavárása. Szentül meg voltak győződve arról, hogy a nyíltan antantbarát miniszterelnökök már a háború kezdetétől fennen hangoztatott pacifizmusa és az egyes magyarországi nemzetiségi vezetőkkel ápolt kapcsolatai elegendők lesznek – ha nem is a haza megmentésére – legalább a kormány bel- és külpolitikai nehézségeinek leküzdésére.”

Ez utóbbi idézet már a harmadik nagy fejezetből származik, amely *Katonai és diplomáciai küzdelem a Felvidékért* cím alatt szerepel. Ebben a szerző részletesen foglalkozik Károlyi Mihálynak és kíséretének belgrádi tárgyalásaival Franchet d'Esperey francia tábornokkal, aki az antant Keleti Hadseregének volt a parancsnoka. Az itt aláírt katonai konvenció kihatással bírt a felvidéki területekre is. Legalábbis a magyar kormány így értelmezte. Az antant viszont ezt rövid időn belül érvénytelennek tekintette. A szerző részletesen leírja azt is, hogy milyen megalázó módon viselkedett a tábornok Károlyival és küldöttségével. A miniszterelnököknek még csak kezdet sem adott.

A Károlyi-kormány a maga erélytelen eszközeivel megpróbálta megakadályozni idegen csapatok fegyveres bevonulását Magyarország egyes területeire. Ezért tárgyalásokat kezdett a szlovák és a román kisebbségek vezetőivel. Széles körű autonómiát ajánlott fel számukra. A szerző hosszan elemzi e tárgyalások fordulóit és kudarcait. Részletesen foglalkozik a cseh csapatok behatolásával az északi vármegyék területére. Tárgyalja az antant által küldött jegyzékeket, a különböző demarkációs vonalak kérdését és a rutén vezetők dilemmáját, akik bizonyos öngazgatási elvárásaik teljesítése mellett szívesen maradtak volna a magyar állam polgárai. A magyar kormány erőfeszítései azonban

végül teljes kudarccal végződtek. Károlyiék az antant parancsára 1919. januárjáig katonailag kiűrtették a Felvidéket és Erdély nagy részét a Partiummal együtt.

A negyedik nagy fejezet *Végjáték Párizsban, Prágában és Budapesten* cím alatt készült el. A szerző az 1919. január 18-án megkezdődött párizsi békekonferencia eseményeit és a körülötte folyó diplomáciai csörtéket kíséri figyelemmel, különös tekintettel a Felvidékre. A csehszlovák kormány a Felvidék bekebelezésére négy variánst dolgozott ki. A szerző a minimális és a maximális változatot ismerteti röviden. A minimális változat szerint a Csallóköz Magyarországnál maradt volna. A maximális kívánalmakat tartalmazó variáns szerint pedig nemcsak a Csallóköz, hanem az egész Dunakanyar – a Duna bal partja egészen Vácig – került volna az új államhoz. A Duna jobb partján pedig a Pilisben található szlovák szigeteket is bekebelezték volna. Keleti irányban az Ipoly jobb partja, majd Salgótarján, valamint Miskolc is Csehszlovákiához tartozott volna. Az első esetben több mint 1,2 millió, a második esetben 1,6 millió magyar ajkú lakos került volna Csehszlovákiához. A békekonferencia legfelsőbb testülete, a Tízek Tanácsa 1919. február 5-én hallgatta meg Beneš expozéját a csehszlovák delegáció igényeiről. Ezután a testület kinevezte az ún. Csehszlovák Albizottságot, amelynek a feladata volt megvizsgálni a csehszlovák területi igények jogosultságát. Popély Gyula részletesen ismerteti az albizottság munkáját, amelynek során sorzatosan tetten érhetőek Beneš égbekiáltó hazugságai és hamis adatai. Közismert tény, hogy Magyarország képviselőit a békekonferenciára meg se hívták.

„A korabeli cseh politikai közvélemény azonban szinte túlaradó lelkesedéssel üdvözölte Beneš párizsi szereplését és sajátos érvrendszerét” – állapítja meg a szerző. Majd így folytatja: „Több nemzetéért aggódó szlovák politikus, aki 1918 őszén ugyan őszinte híve volt a csehekkel való államjogi egyesülésnek – néhány hónap elteltével csalódottan döbönt rá a cseh uralom elnyomó és imperialista jellegére.” Ezzel kapcsolatban Andrej Hlinkát említi, aki titokban ugyan kijutott Párizsba, de a békekonferencia nem fog-

lalkozott érdemben a hazai szlovákok általa képviselt részének véleményével.

A szerző példákon bizonyítja, hogy Beneš „magyarellenes kilengései a békekonferencián” nem tekinthetők elszigetelt véleménynek. Egykori mentora, majd szoros munkatársa és főnöke, T. G. Masaryk hasonló cipőben járt. „Masarykot sokan mérsékeltebb, bölcsőbb és igazságosabb politikusnak tartották – és tartják ma is – a gátlástalanul összevissza hazudozó Benešnél, pedig valójában mindkettőjük germano-, illetve hungarofóbiája egy tőről fakadt. (...) A csehszlovák államiság tehát a nemzeti gyűlölködés fertőjében fogant és született a szétvert Habsburg-birodalom romjain” – mondja ki szigorú ítéletét a szerző. A cseh politikusok azért érvelhettek hamisan a magyar ügyekben, mert nem volt a békekonferencián olyan, magyar viszonyokban tájékozott politikus, aki megcáfolhatta volna az előterjesztett hamis adatokat. A franciák pedig érdekeltek voltak egy megbízható közép-európai szövetséges állam létrehozásában. Erre utal J. E. Pichonnak, a prágai egyetem háború előtti francia lektorának, a véglegesített csehszlovák–magyar határjavaslat megfogalmazójának a jelentése, amely a következő megállapítással kezdődött: „Nem kétséges, hogy a mi érdekünk nem egyszerűen egy életképes, hanem egy olyan erős Csehszlovákiának a létrehozása, hogy az a Nyugat felé irányuló germán expanzió leghatalmasabb akadályainak egyike legyen. (...) Ezért nem szabad csodálkozni, hogy végül oda jutottunk, hogy nagyjából minden cseh követelést elfogadtunk.”

A Csehszlovák Bizottság végül 1919. március 14-én már elfogadottnak tekintette a megtárgyalt csehszlovák–magyar határjavaslatot. Az eredménnyel azonban Beneš nem volt elégedett. A magyarországi politikai fordulatot, a proletárdiktatúra bevezetését használta fel ürügyül, hogy további területeket orozzon el országa számára. A szerző részletesen foglalkozik az ezt követő háromnegyed év magyarországi eseményeivel. A sikeres északi hadjáratral, Stromfeld Aurél vezérkari főnök vezetésével, majd pedig az elfoglalt területek párizsi parancsra történő kiűrésével.

A kibontakozott magyar–cseh fegyveres konfliktussal a békekonferencia is gyakran foglalkozott. Az egyik, 1919. június 9-én folytatott vitában Lloyd George ismét próbált a magyarokkal szemben tárgyilagos álláspontot képviselni. Az ülésre előterjesztett jelentésben a csehek és a románok az antant beavatkozását kérték a területeit visszafoglaló Magyarországgal szemben. Erre az angol miniszterelnök ímígyen fakadt ki: „Legyünk igazságosak a magyarokkal szemben is: nem tesszük mást, mint védelmezik országukat.” Ezután a csehek és románok címére, valamint eltúlzott kapzsiságura utalva jegyezte meg: „Ezek az emberek – miután ők maguk hozták kellemetlen helyzetbe magukat – felkeresnek bennünket és segítséget kérnek. Ezek mind afféle kis brigantik, akik csak azt lesik, hogy területeket lophassanak.”

Az ötödik és utolsó nagy fejezete a munkának egyszerűen csak a *Trianon* címet viseli. Ebben a magyar békedelegáció 1920. január–március közötti párizsi tevékenységét ismerteti. Részletesen foglalkozik a delegáció vezetőjének, Apponyi Albertnak a védőbeszédével. Ismerteti a hazai magyarországi viszonyokat. Kitér azoknak a magyar–francia titkos tárgyalásoknak az ismertetésére is, amelyek már a lehetséges együttműködés

irányába mentek, miután 1920-ra kissé megváltozott a francia külpolitika. A magyar delegáció tagjai is egyfajta kijózanodást véltek felfedezni, de ez a Magyarországot sújtó békefeltételeken már mit sem változtatott. Popély Gyula végül ismerteti a legfontosabb statisztikai adatokat, amelyek illusztrálják a magyar veszteségeket.

A kötet végén részletes személynévmutató, helységnévmutató és tárgymutató könnyíti meg az olvasó tájékozódását. Ezeket követően gazdag irodalomjegyzéket találunk.

A kötethez Holló József Ferenc altábornagy, a budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója írt közel húszoldalas utószót. Popély Gyula munkájáról megállapítja, hogy úgy, ahogy van, „kerek egész”. A maga részéről inkább a folytatással kíván foglalkozni. Írása első részében részletesebben foglalkozik a trianoni békeszerződés szerkezetével, annak gazdasági-pénzügyi, katonai és egyházi határozataival. Majd két évtizedet átugorva, az 1939-ben megalakult szlovák állam és Magyarország bonyolult és gyakran feszült viszonyát elemzi. Érdekes és hasznos adalék Popély Gyula munkájához.

Varga Sándor